

Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği*, İletişim, İstanbul, 2001, 368 s.

Son yıllarda ülkemizde de önemli bir ilgi odağı olmaya başlayan yoksulluk konusuna önemli bir katkıda bulunan bu kitabın temel amacı Sultanbeyli örneğinde yoksulluğu ve kentli yoksulların her zaman yasal olmayan yollarla gerçekleştirdikleri “kentteki tutunma mücadelelerini” anlamak olarak özetlenebilir. Kitap, bu süreçte ekonomik unsurlar yanında ve bunların ötesinde “ağ türü ilişkilerin” belirleyici bir rol oynadığı temel tezine dayanmaktadır.

Kitap, yazarların 1998 Temmuz ve Ağustos aylarında Sultanbeyli’de geçirdikleri dört haftaya yakın sürede gerçekleştirdikleri saha araştırmasına ve bu bağlamda yaptıkları anket çalışmasına, yüz yüze görüşmelere ve edindikleri gözlem ve izlenimlere dayanmakta ve çeşitli açılardan önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır.

Gecekondu olgusunun 1950’lerden sonra geçirdiği evreler ve ona bağlı olarak kamuoyunun bu olguya bakış açısında zaman içinde gözlenen değişiklikler kitapta ayrıntılı olarak incelenmektedir. Gecekondu kente ilk kez gelen yoksulların acil barınma gereksinimlerini karşılayan bir olgu olmaktan çıkıp, hızla ticarileşmeye, apartmanlaşmaya yönelmesi ve kentsel rant yaratma ve dağıtma sürecinin odak noktası hâline gelmesi ve bu süreçte bu yerleşim yerlerinde yaşayanların, geliştirdikleri ilişki ağlarının da katkısıyla “yoksul kentli” den Hazine arazilerini talan ederek “havadan para kazananlar”a dönüşmesi net bir biçimde ortaya konmaktadır. Değişik toplum katmanlarının kente olan ilişkisi salt ekonomik temellere dayanan sınıfsal bir olgu olarak değil, bunun ötesinde, çeşitli biçimler alan dayanışma ağları ve cemaatlere dayalı bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Bu bakış açısıyla, Sultanbeyli’nin gelişimi de uzunca bir tarihsel süreç içinde ve değişik alt dönemler çerçevesinde ayrıntılı olarak anlatılmakta ve özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren hızlanan göç dalgası karşısında yaşanan büyük nüfus artışına dikkat çekilmektedir. Bu gelişme sürecinin en temel ve belirleyici unsurları olarak da Hazine arazilerine yönelik kurumsallaşmış arsa işgali, ormanlık arazilerin tahribi, kaçak yapılaşma, birden fazla konut sahipliği ve kiracılık gibi aşamalara dikkat çekilmektedir. Bu süreçte toprak rantının gelişimi, bölünüp satılan ve hızla

el değiştiren arsalar yoluyla zenginleşme, bu rantın içselleştirilmesinde, başta imar afları yoluyla olmak üzere siyasetçilerin oynadıkları önemli rol, belediyelerin kaçak yapılaşmayı özendiren bir tutum içine girmeleri ve gecekonduların barınma amacı olmak yerine “ranta el koyma” aracı haline gelmesi anlatılmaktadır. Bu sürece hâkim olan “kuralsızlık” ve “hukuksuzluk” içinde cemaatlerin ve cemaat içi himayecilik ilişkilerinin gelişimi ilginç örneklerle çok çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilmekte ve bu durum aktif bir yoksullukla baş etme stratejisi olarak değerlendirilmektedir..

Çalışmanın bulguları büyük ölçüde Sultanbeyli’de oturan 611 haneye uygulanan ve hane reisinin göç deneyimi, bireylerin işteki konumu ve oturulan konuta ilişkin soruları kapsayan anket çalışmasına dayanmaktadır. Buradan elde edilen veriler İstanbul ve Türkiye ortalamalarıyla kıyaslanmakta ve Sultanbeyli’nin, ortalama eğitim düzeyi, eğitimde kadın erkek eşitliği, eğitime olan talep ve okula devam oranı gibi kıstaslar açısından dezavantajlı konumuna dikkat çekilmektedir. Öte yandan, zaman içinde azalma eğilimi gösterse de, Sultanbeyli’de yaşayanların yüzde 75’i için akrabalık-hemşehrilik ve yakın tanıdıklar arası yardımlaşma ilişkilerinin yoğun olduğu ve yaşlıların aksine, gençlerin eğitimi yoksulluktan çıkışın önemli bir aracı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Kitap, Sultanbeyli işgücü piyasasına ilişkin olarak da önemli bulgulara ulaşmaktadır. Örneğin, işsiz sayısı gibi, düzenli işi olanların oranının da çok düşük olduğu, kadınların işgücü piyasasına katılımının, beklenenin aksine, çok düşük olmadığı, bu konuda asıl farklılığın çalışan kadınların üçte birinin **ev içi** fason üretimde çalışması olduğu gözlemlenmektedir.

Kitapta, sosyal bilimlerin Türkiye’deki durumuna ilişkin ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Bunlar arasında, “araştırmaya dayalı sosyal bilim yapma geleneğinin çok da gelişmiş olmadığı”, “çoğunlukla Batılı kavramların neredeyse hiçbir uyarılma çabası olmaksızın aktarılması” ve “sosyal bilimlerin ürettiği bilginin toplumsal geçerliliğini giderek yitirdiği”, “üniversitelerin ve akademisyenlerin toplumla ilişki kurma, problem tanımlama, yaşanan problemler karşısında çare üretebilme...” kapasitesinin eridiği ve “sosyal bilimlerle toplum arasındaki mesafenin büyüdüğü” gibi çok ciddi ve kanımca büyük ölçüde haklı bir dizi eleştiri ön plana çıkmaktadır.

Çok ayrıntılı bir yöntem tartışmasına girilmiş olması ve yazarların temel yaklaşımlarını en baştan çok net bir biçimde ortaya koymaları kitabın çok önemli ve olumlu bir diğer özelliği olarak ön plâna çıkmaktadır. Bu noktada “sabit referans noktaları” olan bakış açıları reddedilerek farklı bakış açıları arasındaki “geçirgenlik” ön plâna çıkarılmaktadır. Bu bağlamda, formel, enformel ayrımının yapaylığına ve aralarındaki benzerliklere çok ilginç örnekler verilerek dikkat çekilmektedir. Enformel kesimin karşılaştığı çeşitli olumsuzluklara karşın

başarılı stratejiler ve dayanışma ağları gerçekleştirebilen bir dinamizm sergilediği vurgulanmaktadır. Katı formel, enformel ayrımı yapma çabasındaki yaklaşımlara kıyasla üstün nitelikler taşımaya karşın, iki kesim arasındaki geçirgenlikleri ön plâna çıkaran bu yaklaşım da formelle enformeli ayıran kimi temel özelliklerin yitip gitmesi tehlikesini gözardı etmektedir.

Yazarlar, “ele alınan toplumsal bağlama özgü teori üretme çabası” içinde “nöbetleşe yoksulluk” gibi yeni kavramlar kullanmaktadır. Kitaba da adını veren bu olgu, 1980 sonrasında çetin koşullarında yaşamlarını sürdürebilmek için geliştirilen ve özünde arsa ve konut piyasasında, özellikle hemşehrilik esasına göre kurulan ilişkilere dayanan bir ortaklık olarak tanımlanmakta ve sağlanan yararların eşitsiz dağıtımı ve bu temelde yükselen siyasal ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Hazine arazilerinin işgali ve yerel düzeyde geliştirilen ilişki ağlarından beslenen nöbetleşe yoksulluk, kentsel yoksulların bir yaşam stratejisi olarak ön plâna çıkarılmaktadır. İlk aşamada sağladıkları rantlar sayesinde başarı kazananlar bir sonraki aşamada oraya gelenlerin “sırtından zenginleşmekte” ve yoksulluk nöbetini onlara devretmiş olmaktadır. Bu süreç içinde gecekondü ve işgücü piyasalarındaki himayeci ilişkilerden kaynaklanan ve ağırlıkla ekonomik güce dayalı hiyerarşik bir yapı oluşmakta ve arsa yağmasına en önce katılanlar bu yapının en üstünde, kiracılar ise en altında bir konum elde etmiş olmaktadır. Bu nöbet değişikliği işgal edilebilecek Hazine arazilerinin tükenmesine, yani rant sağlama sürecinin sonuna kadar sürmekte ve bu da yazarlara göre yeni yoksulluk türlerinin ortaya çıkmaya başladığı derin bir toplumsal krizin habercisi olmaktadır. Yazarlar, yoksulluğun daha büyük boyutlara ulaşmasını frenleyen iki unsur olarak enformel işgücü piyasalarının istihdam yaratma başarısının ve arsa-emlak piyasasında oluşan rantların geniş toplum kesimlerine transferinin önemine işaret etmektedir. Hızlı kentleşmenin yarattığı olumsuzluklarla baş etme sürecinde enformel mekanizmalar ve bunlar arasında başat bir rol oynayan nöbetleşe yoksulluk ön plâna çıkarılmaktadır.

Kitabın bir diğer önemli özelliği, yoksulluğu ve onun farklı yönlerini birbiriyle ilişkili olarak ve bir süreç içinde oluşan, değişik mekânlarda farklı anlamlar taşıyabilen dinamik bir olgu olarak ele alması ve gelir ve tüketim kapasitesinin ötesinde bir akış olarak tanımlama çabası içinde olmasıdır. Bunun gibi, yazarlar yoksulluk konusunu zenginleşme/zenginler açısından da ele almak gerektiğine işaret etmekte ve yoksullukla baş etme stratejilerinin her zaman yasal bir yol izlemediği ve “enformelle formelin, yasalla yasal olmayanın birbirinin içine girdiği” bir alanı kapsadığı gibi ilginç gözlemlerde bulunmaktadır. Kitap, yoksulları bir bütün olarak ele almak yerine yoksul gruplar arasındaki temel farklılıklara dikkat çekerek Sultanbeyli içinde dahi kimi mahallelerin bu açıdan diğerlerinden farklı özellikler taşıdığını göstermektedir. Yoksulluk

konusunda kolay genellemelere gidilmemesi gerektiği ve yoksulluğu kavrayabilmek için yerel bazda çalışmalar yapmanın önemi vurgulanmaktadır. Kitap, yoksullar arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini ön plâna çıkararak ve gelir dışı yoksulluk kıstaslarını kullanarak yoksulluk profiline ilişkin önemli ipuçları vermekte ve “kendinden olmayanları” dışlayan dayanışma ağlarının da katkısıyla değişik toplum kesimlerinin birbirinden kopuş sürecinin hızlandığına dikkat çekmektedir.

Yazarlar, araştırma sürecinde yaşadıklarını, günce üslûbunda kitabın değişik bölümleri arasına serpiştiriyorlar. Bu uygulama, kitabın okunabilirliğini artırmakla kalmıyor, okuyucuya araştırma konusuna, yazarların konularına yaklaşımına ve araştırma sürecinin inişli yokuşlu özelliklerine ilişkin önemli ipuçları veriyor. Ancak yazarların, bir kısmı kamu görevlisi olmak üzere çeşitli kişilerle yaptıkları görüşmelerde edindikleri, gizlilik kaydıyla verilmiş olduğu izlenimi yaratan kimi bilgileri ve o kişilere ilişkin çok da olumlu olmayan görüşlerini açıklamakta gösterdikleri özensizlik anket ve karşılıklı görüşme yöntemine dayalı sosyal bilim araştırmalarının “yazılı olmayan kuralları” açısından bir dizi soru ve “gri alan” yaratıyor. Yine yöntemle ilişkin olarak, anketlerin uygulanmasında karşılaşılan ve yazarların kendi deyimiyle “dehşet duygusu yaratan” güçlüklerin neler olduğu konusunda okuyucu aydınlatılmadığı gibi bazı mahallelerde hiç anket yapılamamış olması yazarlarca nedense önemli bir eksiklik olarak görülmüyor.

Yazarlar topluma yukarıdan bakan seçkin bir tavır içinde olmayacaklarını en baştan belirtmelerine karşın kimi dikkatli okuyucu yer yer buna aksi yönde izlenimler edinebilir ve yazarların araştırma konularına bakış açılarını en azından yadırgayabilir. Örneğin, yazarlardan birisinin “yurtdışında geçirdiği beş yıla yakın sürenin ardından Türkiye’ye nasıl alışacağı konusunda derin kaygıları olduğu” anlaşılıyor. Yazarlar, Sultanbeyli koşullarından ve orada yaşayanlardan tümüyle farklı olduklarını sık sık vurguluyorlar ve araştırma sürecinde karşılaştıkları güçlükleri abarttıkları izlenimi veriyorlar. Bu tür farklılıklara hemen her toplumda rastlanabileceğini ve farklı yaşam biçimlerinin yarattığı zenginliğin, karşılıklı hoşgörüyü desteklediğinde daha da artabileceği olasılığını dikkate almıyorlar. Böylelikle, okuyucuya gönülsüzce götürdükleri bir savaştan nasılsa kazasız belâsız dönen zoraki askerler izlenimini vermiş oluyorlar. Ortaya konan nitelikli bir ürün sonunda dahi yazarların “bir daha cesaret edebilir miyim?” hatta “ne kadar da gençmişiz” türünde âdeta pişmanlık kokan değerlendirmeler yapması ülkemiz aydınlarının toplumla olan ilişkilerinin niteliğini sergilemesi açısından öğretici unsurlar taşıyor. Örneğin, kaldıkları belediye misafirhanesinin belirli bölümlerinde ayakkabılarını çıkarmak zorunda kalmaları ve Cuma namazına birlikte gitmeğe davet edilmeleri karşısında yazarlarımızın gösterdikleri şaşkınlık iki kesim arasındaki sosyal mesafenin ve hatta yabancılaşmanın ne kadar büyük olduğunu gösteriyor.

Bu yaklaşım karşısında okuyucular, araştırmanın yabancı bir ülkede yapıldığı ve hatta yazarların böyle bir araştırmayı, doktora çalışmalarını tamamladıkları İngiltere'nin herhangi bir yöresinde daha kolay yapabilecekleri ve denekleriyle kendileri arasındaki sosyal mesafe ve kültürel farklılıkların bu durumda daha az olacağı izlenimi edinebilirler. Öte yandan, bu kopukluğu gizleme çabası içine girmeden “hissiyatları” ile birlikte açıkça ve dürüstçe ortaya koymuş olmalarının kitabın katkılarını azaltmadığı, tam tersine artırdığı söylenebilir. Böylelikle yazarlar, “araştırma nesnesiyle”, o nesneye bakan araştırmacıların bakış açılarını birlikte yansıtmaya amaçlarını da büyük ölçüde gerçekleştirmiş oluyorlar. Kitapta yer yer, “out”, “light”, “cool”, “kettle”, ve soruların “wording”i gibi yabancı sözcüklere hiçbir açıklamaya gerek duymaksızın yer verilmiş olması ise yazarların “yerel” olma amacıyla çelişik bir görünüm sergiliyor.

Kitabın temel konusu 1980 sonrası dönemde, kente “kaçak yapılaşma türü gelişmelerle eklenen” kent yoksullarının varlıklarını sürdürme biçimlerini ve bu amaç doğrultusunda geliştirdikleri stratejileri incelemek olarak belirlenmekte ancak konu çok büyük ağırlıkla arsa-konut ve bir ölçüde de işgücü piyasası üzerinde kurgulanarak fazlasıyla basite indirgenmektedir. Yoksulluk yazınında çok daha geniş bir kapsamda ele alınan bu stratejilerin bir kısmından bu çalışmada hiç söz edilmemiş olması, işgücü piyasasına yönelik olarak tartışılan stratejilerin ise yeterince ayrıntılandırılmamış olması kitabın önemli birer eksikliği olarak ön plâna çıkmaktadır.

Yazarların, başta işgücü piyasalarına ilişkin olanlar olmak üzere iktisadî kavram ve tanımların kullanılmasında oldukça sıkıntılı oldukları görülüyor. Kitabın, “Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana politik yapıların esas olarak içe dönük ekonomik yapının sürdürülmesi amacıyla yönelik olduğu” (99. s.) yolundaki değerlendirmesi, 1980 öncesi dönemde yaşanan kayda değer “dışa açılma” dönemlerini gözardı ettiği gibi, 1980 sonrası dönemde yaşanan hızlı ekonomik liberalleşme ve dışa açılma sürecinin de benzer “politik yapılar” önderliğinde geliştirilmiş olduğunu dikkate almıyor. Kitabın temel konusuyla doğrudan ilişkisine ve yazarların “toplumsal bağlamı gözden kaçırmamaya dikkat etme” çabalarına karşın 1980 ekonomi politika dönüşümünün yoksulluk üzerindeki olumsuz etkileri büyük ölçüde gözardı ediliyor. 1980 sonrası döneme ilişkin olarak “yüksek gümrük duvarları arkasında iç piyasaya yönelik üretim yapan, özellikle dayanıklı tüketim malları üreten sektörlerde büyük üretim kayıpları yaşandı” gibi değerlendirmeler somut verilerle desteklenmiyor. Bunun gibi, küreselleşme sürecinin üretim, işgücü piyasaları ve değişik büyüklükteki firmalar üzerindeki ulusal ve uluslar arası düzeydeki etkileri somut verilere dayanmaksızın çok genel düzeyde tartışılıyor. Yine 1980 sonrası döneme ilişkin olarak yazarlar, devletin alt sınıflar lehine müdahalede bulunan bir devlet olmaktan çıktığı gibi doğru bir gözlemde

bulunduktan hemen sonra “gelirin devlet eliyle yeniden dağıtımını gerçekleştiren mekanizmaların” sona erdiğini (125. s.) öne sürüyorlar. Oysa, devletin, reel ücretlerin düşürülmesi, ihracat teşvikleri uygulanması, çok yüksek reel faizler ödeyerek borçlanması ve kitapta da çok açıkça ortaya konduğu gibi, imar afları ve toplu konut kredilerinin orta ve üst gelir gruplarının lehine yönlendirilmesi yoluyla gelirin yeniden dağıtım sürecine bu dönemde de çok ciddi ölçülerde müdahale ettiği bilinmektedir.

Kitabın bir diğer eksikliği de yoksulluğa ilişkin zengin ve giderek zenginleşen uluslar arası yazından yeterince yararlanamamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Sultanbeyli örneğine farklı bir pencereden bakıldığında, gelir, tüketim harcamaları veya kitapta kullanılan arsa, ev ve “dayanıklı eşya” sahipliği gibi kıstaslara dayalı yoksulluk göstergelerinin geçerli olamayacağı ve insanların, bu kıstaslara göre dezavantajlı konumda olsalar da, farklı önceliklere sahip olmaları nedeniyle, kendilerini yoksul hissetmeyebilecekleri olasılığı gözardı ediliyor. Kitap, bu tür yerleşim yerlerinde yoksulların, konumlarını kendilerinin değerlendirdikleri öznel yoksulluk yaklaşımlarının yoksulluğun anlaşılabilirliği için daha uygun bir çerçeve oluşturabileceğini dikkate almıyor. Oysa Sultanbeyli’de yaşayanların, öncelikleri belirlenmiş bir refah/yoksulluk tanımı olduğu, bu tanım içinde, örneğin, yol ve içme suyunun, kültürel olanakların çok üstünde bir önceliğe sahip olduğu ve benzer yaşam biçimini benimseyen insanlarla birlikte yaşamının da ağırlıklı bir kıstas olarak ön plânda tutulduğu görülmektedir.

Üzerinde yaygın görüş birliği oluşan kimi yoksulluk kavramlarının kitapta farklı biçimlerde kullanılıyor olması kitabın bir diğer özelliği olarak ön plâna çıkıyor. Örneğin, kimi sanayileşmiş ülkelerde yoksulluğun bir alt kategorisi olarak tartışılan “underclass” (sınıfaltı) olgusu adeta kent yoksulluğuyla özdeşleştiriliyor ve kent yoksulluğunun “Batı’da underclass üzerinde odaklandığı” (97. s.) öne sürülüyor. Oysa, bu ülkelere ilişkin yoksulluk yazını, bu ülkelerde kentsel yoksulluğun ağırlıklı, reisi kadın olan tek ebeveynli aileler, yaşlılar, özürllüleri, özelleştirme ve kısa dönem ekonomik dalgalanmalar sonucu işini kaybeden “yeni yoksullar” üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Kitap, Türkiye’nin büyük şehirlerinde kent merkezi ve yakın çevresinde gözlenen yoksullukla kimi Batı ülkelerinde görülen kent içi yoksulluk arasında paralellik kurarken, bunun, o ülkelerde sosyal güvenlik sisteminin kötüye kullanılmasından, sanayi yer değiştirmesi gibi yapısal nedenlere kadar uzanan çok farklı nedenlere dayandığını ve belli etnik gruplar üzerinde yoğunlaştığını gözardı etmektedir. Türkiye’deki kent içi yoksulların Batı ülkelerindeki “underclass” (sınıfaltı) tanımına ne ölçüde uydukları konusunda çok sınırlı gözleme sahip olmamız bu konuda daha dikkatli olmayı gerektirmektedir.

Yazarlar, yoksulluğun 1980 sonrasında daha da yaygınlaşmamış olmasını bir geçim stratejisi olarak gördükleri nöbetleşe yoksulluk

olgusuyla açıklıyorlar. Yoksulluğa yol açan süreç ve nedenlerin kitapta yeterli bir kapsamda tartışılmamış olması yazarları bu abartılı sonuca götürüyor. Bu sonuç, yoksulların geliştiregeldikleri çeşitli geçim stratejilerini ve “nöbetleşe yoksulluktan” bağımsız ve kökenleri çok eskilere giden yaygın toplumsal dayanışma uygulamalarını çok büyük ölçüde gözardı ediyor. Yazarlar, nöbetleşe yoksulluk olgusunu fazlasıyla ön plâna çıkararak bunun belirli bir zaman diliminde, az sayıda kentsel yerleşim yerinde ortaya çıkabilen ve dolayısıyla yoksulluk olgusunun anlaşılmasında sınırlı bir açıklayıcı güce ve geçerliliğe sahip bir olgu olabileceğini hesaba katmıyorlar. Bu bağlamda, nöbetleşe yoksulluk kavramının yeniliği ve özgünlüğü de tartışmaya açık bir konu olarak ortaya çıkıyor. Örneğin, kitapta ön plâna çıkarılan kentsel rant yaratma sürecinin, kitapta vurgulanandan farklı olarak, hızlı göçler sonucunda ve/veya belirli bir alanın, örneğin, turizme açılması gibi ekonomik nedenlerle kentsel arsa talebinin hızla artması yoluyla da yasal bir doğrultuda gelişerek kitaptakine benzer bir sürece ve sonuçlara yol açması söz konusu olabilir. Bu açıdan bakıldığında, nöbetleşe yoksulluğun, özellikle yoğun göç alan yerleşim yerlerinde, eski göçmen grupların, oluşturdukları girişimler aracılığıyla yeniler üzerinde bir ekonomik avantaj sağlamaları ve bunun iki kesim arasında oluşan enformel ağlar aracılığıyla körüklenmesi olgusunun, arsa yağmasından kaynaklanan kentsel rantların paylaşım önceliğine göre gelişen bir başka biçimi olduğu söylenebilir. Nöbetleşe yoksulluk kavramının, bu sürecin düzenli ve plânlı olduğu izlenimi yaratması ise, bu süreçteki raslantı, şans ve gelişigüzellik unsurlarını geri plâna itiyor. Bunun gibi, bu kavramın belirli bir dönemde Sultanbeyli’ye mi, Türkiye büyük kentlerine mi özgü bir kavram olduğu soruları yeterince tartışılmıyor. Bu kavramın Sultanbeyli örneğiyle paralellik kurulabilecek uluslar arası örneklerinin bulunup bulunmadığı yeterince sorgulanmıyor.

Yazarlar, ulus devletin üstüne düşenleri yapma yetisini yitirdiği noktasından hareketle yeni bir kent hukuk düzeni kurulmasından “devletin yeniden yapılandırılmasına” kadar uzanan bir dizi öneride bulunuyor. Bu öneriler, yazarların Sultanbeyli’de yaptıkları araştırmanın sonuçlarını yansıtmaktan çok, yazarların bu doğrultudaki ön yargılarına Sultanbeyli gibi “uç” sayılabilecek bir örnek yoluyla destek bulma çabalarının birer ürünü oldukları izlenimi veriyor. Var olan devlet yapısına yöneltilen eleştirilerin bir kısmına katılabilecek okurların dahi sınırlı bir örnek olaydan çıkarak Cumhuriyet döneminin “hemen her alanda” başarısız olduğu ve “yenilgiye uğradığı” yolundaki ima ve değerlendirmeleri benimsemekte zorlanacakları söylenebilir. Farklı bir yerleşim yerinde yapılacak benzer bir çalışmanın yazarların ulaştıklarıyla taban tabana zıt bir sonuca ulaşma olasılığı, yazarların bu tür yanıltıcı sayılabilecek genellemeler ve “sil baştañcı” reform önerileri yapmasını engellemiyor. “Devletin çöküntüsü” tezini desteklemek üzere 17 Ağustos 1999 depremi

sonunda yaşanan karmaşaya, “deprem sonrası gerekli hiçbir hizmeti veremeyecek denli acze düşmüş devlet”e (342. s.) ve “tamamiyle başarısız devlet”e (343. s.) dikkat çekilmekte, buna karşılık depremin yayıldığı alanın büyüklüğü ve Türkiye ekonomisi açısından önemi ve can kaybının ve maddî hasarın yeryüzündeki en güçlü devletleri dahi sarsacak boyutlarda olduğu hesaba katılmıyor. Önemli bir kısmı dış destekle de olsa, kısa sayılabilecek bir sürede yaraların sarılmasında önemli bir mesafe kaydedilmiş olduğu ise her nedense gözardı ediliyor.

Bu tür genellemelere ve bilimsel destekten yoksun değerlendirmelere yer yer rastlanması kitabın bilimsel yaklaşımıyla çelişiyor ve Türkiye sosyal bilim yazınına yaptığı önemli katkılara gölge düşürüyor. Örneğin, yazarlara göre, “**Tıpkı toplumun diğer kesimleri gibi**, (benim vurgum) yasaların gediklerini bulmaya çabalayan, kendi çıkarı için kendi gibi olmayanlar dışında kimseyle uzlaşmayan, saldırgan bir stratejiyle hiçbir bedel ödmeden refahını artırmanın yollarını arayan bir kesim gecekondulular” (336. s.) . Yazarların, çeşitli grupların siyasal taleplerini toplumsal gelişme yerine kendi çıkarları üzerine kurguladıkları ve bu amaçla sürekli olarak sistemin gediklerini bulmaya çabaladığı yolundaki değerlendirmesi, bir ölçüde haklı bulunabilse bile, yukarıdaki türden ifadelerin çok yararlı bir bilimsel çalışmada asla yer almaması gerektiği ve gerek gecekondulular ve gerekse toplum için haksız bir genelleme içerdiği açıkça ortadadır.

Kitabı, salt Sultanbeyli kapsamında dahi bütüncül bir yoksulluk araştırması olmaktan çok belirli bir dönemde oluşan kentsel yoksulluğu, oldukça dar bir açıdan inceleyen ve belirli yönlerini ön plâna çıkaran bir çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle de, kitapta vurgulanan süreç ve olgulardan bağımsız olarak gelişen ve örneğin neoliberal politikalar ve kısa dönem ekonomik krizlerin yol açtığı yoksulluk ve yaşlılar, emekliler, özürülüler, tek ebeveynli aileler gibi yoksulluk profili içinde önemli yer tutan ancak kitaptakinden farklı nedenlerle yoksulluk içine düşen kesimler kitabın kapsamı dışında kalmaktadır. Bu yönüyle kitabın başlığı, kitabın içeriğiyle ilgili olarak yanıltıcı beklentilere neden olabilir.

Kitap, kimi önemli eksikliklerine karşın son yıllarda ülkemizde de araştırma gündeminin en üst sıralarına oturan bir konuda başarılı bir çalışmanın ürünüdür. Disiplinler arası yaklaşımıyla ülkemiz sosyal bilimler yazınına önemli bir katkıda bulunmaktadır. Yazarların, bu aşamada isteksiz görünseler de, belirli bir süre sonra bu çalışmayı bu defa, Sultanbeyli’de daha uzun bir süre kalarak yenilemelerinin, eskilerle kıyaslanabilecek çok yararlı yeni bilgilere ulaşmamızı sağlayacağı açıktır.

Fikret Şenses
ODTÜ İktisat Bölümü